

Tilfellet

Harriet Grinde

av Merete Wiger

Trøndelag Teater 89-90

TEATRET

TEATERLOFTET

Tilfellet Harriet Grinde

av Merete Wiger

ble første gang vist som verkstedproduksjon på Nationaltheatrets prøvesal i desember 1985. Sommeren 1986 ble stykket spilt offentlig på Aker Brygge, med Juni Dahr i tittelrollen og Eva Røine som instruktør. Våren 1989 ble forestillingen vist under Festspillene i Bergen.

Den 21. september i år hadde «Tilfellet Harriet Grinde» premiere på McCarter Theatre i Princeton, New Jersey, i ny innstudering ved Eva Røine og med skuespillere fra Trøndelag Teater.

Det er denne forestilling som vises på Teaterloftet nå.

Harriet Grinde: JANNE KOKKIN
Fru Grinde, hennes mor: GERDI SCHJELDERUP
Georg Hermanson, overlege: JOHAN BRUN KJELDSBERG
Dr. Juel: ELI DOSETH
Søster Marta: GØRLI MATHISEN

Regi: EVA RØINE
Teknisk ansvarlig: ERIK JOHANSEN
Lys: TRYGVE OLSEN
Lyd: JAN-EMIL INDERGAARD
Suffli: GERD BERNTSEN
Sminke og frisyre: ELSE LISØ

**Scenisk utforming er bygget på en idé av
ELISABETH DILLINGØEN.**
Musikken er ved ODD MAGNE GRIDSETH.

Foto fra prøvene: ROAR ØHLANDER
Program: MAY SELMER
Ansvarlig utgiver: HELLE OTTESEN

TRONDHEIMSPREMIERE 2. OKTOBER

Johan Brun Kjeldsberg, Janne Kokkin og Gørli Mathisen.

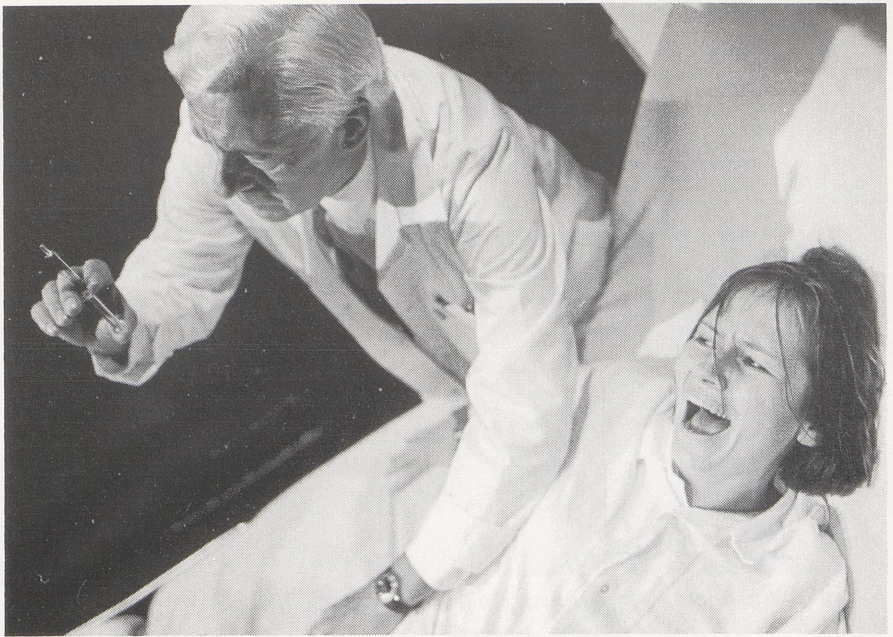
Kjære publikum!

Den forestillingen dere skal se i kveld er kommet istand som et samarbeidsprosjekt mellom Det Åpne Teater og Trøndelag Teater. Det Åpne Teater er et verksted for ny norsk dramatik. Et sted der dramatikere kan komme med sine tekster og få dem utprøvet og videreutviklet i samarbeid med instruktør og skuespillere. «Tilfellet Harriet Grinde» av Merete Wiger, har vært gjennom en slik prosess ved Det Åpne Teater, — og jeg synes det er et spennende eksperiment å prøve å føre dette stykket enda et skritt videre her hos oss. — Forestillingens instruktør, Eva Røine, har fulgt stykket fra starten og gjennom hele prosessen, i et nært samarbeid med dramatikeren. Eva Røine med sin bakgrunn innenfor institusjonspsykiatrien og sin erfaring med psykodrama i behandling av psykotiske pasienter, har et helt spesielt utgangspunkt som instruktør for denne forestillingen.

Jeg er glad for å kunne presentere «Tilfellet Harriet Grinde» for vårt publikum, og håper at vår forestilling vil vekke debatt.

Helle Ottesen

Helle Ottesen
Teatersjef

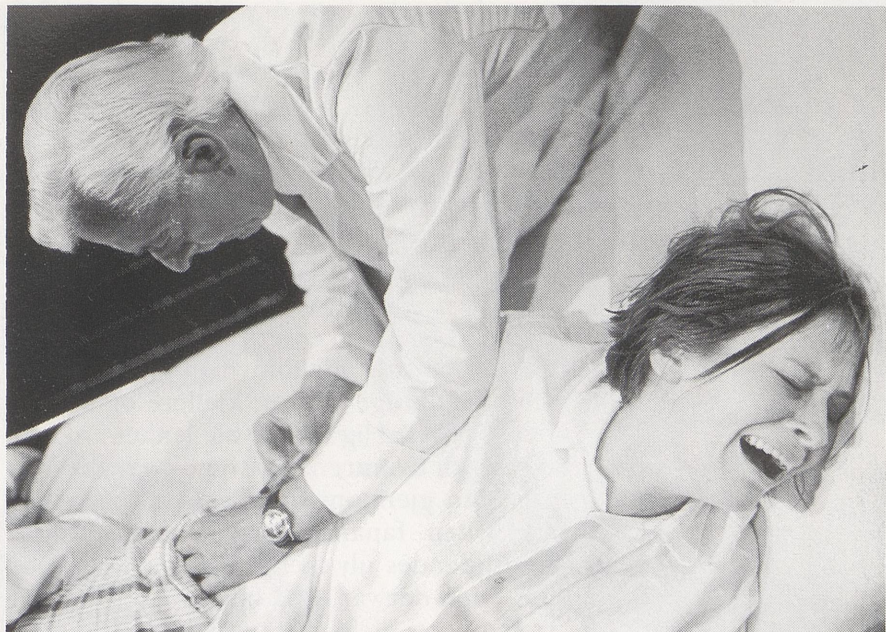

Johan Brun Kjeldsberg
og Janne Kokkin

Et tilbakeblikk på feiltagelsens historie

Psykiatrien har en lang fortid, men en kort historie som *vitenskap*. Som medisinsk spesialitet vokste den ut av indremedisinen og nevrologien. Selv om moderne psykiatri i stor grad er basert på biologi og adferdsvitenskaper, viser dens historie at den har sterk tilknytning til filosofi, teologi og jus. Beskrivelser av ulike former for sjelelige forstyrrelser fantes allerede for tre tusen år siden. Helt fra «Ayur-Veda», en gammel indisk lære, kan man følge ideen om *besettelse*. Demoner, guder, de dødes ånder trenger inn i mennesket og fremkaller sinnssykdom.

I oldtiden kom *besettelsesteorien* i bakgrunnen. Medisinens far i den vestlige verden, Hippokrates, betraktet mange sinnslidelser som hjernesykdommer og ikke forårsaket av guder og demoner. De gamle grekere var nok også mer naturalis-

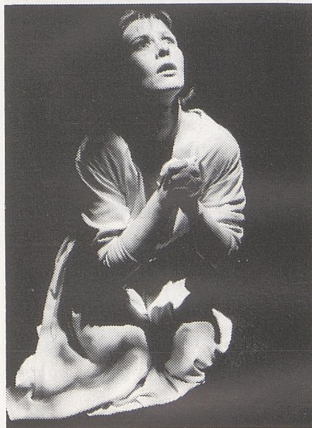

*Johan Brun Kjeldsberg
og Janne Kokkin*

tiske og mindre overtroiske i sine forklaringsystemer enn middelalderens europeere. Vi kjenner imidlertid lite til behandlingen slik den foregikk, men lovverket reflekterer at pasientene ble humannt behandlet — de ble sett på som syke mennesker.

DJEVELENS VERK

Psykiatrien i middelalderen kombinerte to tradisjoner, akademisk medisin, og folkemedisin, som var preget av overtro og Gud og djevel som årsak til sykdommer. Den førstnevnte var basert på oversettelser av skrifter fra bl.a. Hippokrates, og hadde lite med demonologi å gjøre. Det var imidlertid i den senere middelalder en vidt utbredt tro at psykiske lidelser var djevelens verk. At slik overtro fikk så stort innpass, skyldes uvitenhet, religiøs fanatisme og legers redsel for tap av stilling og eiendom hvis de talte pavekirken «midt imot». Ikke all galskap ble sett på

Janne Kokkin

som hekseri eller djevelbesettelse. Det som avgjorde om bisarr adferd skulle aksepteres, var om den sto i Satans eller Kristi tjeneste. Behandlingsformen var basert på læren om at sjelen var noe helt uavhengig av kroppen. Ut fra en slik tankegang hadde de ingen skrupler med å drive den onde ånd ut ved korporlig avstraffelse. Metodene kan bare sammenlignes med inkvisisjonens redsler. Ikke sjelden ble de syke betraktet som uhyrer, en mellomting mellom dyr og demoner. De ble anbragt i uthus, kjellere og arresthus, og de særlig farlige ble lenket i narrehus og til bymuren. Riktignok var det kirken som gjennom sine læresetninger lanserte den fanatismen som førte til de sinnslidendes ulykkelige stilling i samfunnet. Men det var også den som i sine klostre ga ly og hjelp så langt dette var mulig. De første dårekistene — «oppbevaringssted» for de gale — ble opprettet i middelalderen. Men bygging av virkelige hospitaler ble først satt i verk mot slutten av det 18. århundre.

OPPLYSNINGSTIDEN

De sykes forhold på slutten av 17. hundretallet var til de grader så forferdelig at departementale undersøkelseskomisjoner ble nedsatt for å se på forholdene. Men tross grusomhetene foregår det også i denne tiden en søken etter naturalistiske forklaringer på mental lidelse, og en økende medisinsk interesse for slike problemer. Opplysningstidens humanitære ideer og den franske revolusjon fikk også betydning for de sinnsykes sosiale stilling. Phillipe Pinel (1745—1826) tok til orde for å reformere sinnsykevesenet. I stedet for lenker skaffet han pasientene lys, luft, større renslighet og arbeidsstuer. Men først og fremst forsøkte han å møte

Janne Kokkin

Eli Doseth

dem med en vennlig, forstående holdning. Han forbød årelating, behandling med iskaldt og kokende vann og enhver form for voldsomhet. Han er betraktet som grunnleggeren av den «moderne» psykiatri, og innførte bl.a. det første kliniske kurs i faget for leger.

FRA DÅREKISTE TIL HOSPITAL

Tiden etter den industrielle revolusjon ble *asylbyggingens* periode — i Norden tok

*Janne Kokkin og
Gørli Mathisen*

den til for alvor først etter 1850. Forklaringen kan være at man nå trengte anstaltene som «renovasjonsvesen» som følge av de økende sosiale problemene, den store befolkningstilveksten og urbaniseringen som industrialiseringen førte med seg. Det er også rimelig å tro at utviklingen var en oppfølging av opplysningstidens ideer. Pasienten skulle adskilles fra sin fa-

milie og behandles i nytt miljø — som barn i en kunstig familie. Det var alminnelig oppfatning på denne tid at sinnssykdommene økte. Selv om hver lege «visste» at sinnssykdom var hjernesykdom, ble årsakene i praksis tillagt faktorer som religiøs angst, uinfridde forventninger, økonomisk tap og den moderne sivilisasjon. Det var samfunnets institusjoner det var noe galt med.

*Janne Kokkin og
Eli Doseth*

NYE BEHANDLINGSMETODER

Tiden frem til 1. verdenskrig var stort sett preget av forskning som var mer rettet mot vitenskapelige resultater enn pasientenes ve og vel. Dette ble viktigere enn individuell kontakt med pasienten selv. Legene mistet kontakten med familien, og psykiaterne ble isolert fra den alminnelige medisin og samfunnet. De små, åpne institusjonene som var blitt anlagt i 1850-

årene, ble nedlagt. Asylene fikk igjen mer preg av fengsler enn av sykehus, behandlingen mer preg av sosial kontroll og undertrykking enn av terapi.

Krig synes å vekke til live interessen for sosiale faktorer. Fra 1920 og utover blusset det opp igjen en ny behandlingsoptimisme. Hypnose, psykoanalyse, psykodrama og en rekke andre psykoterapeutiske metoder ble tatt i bruk. Nye medisi-

*Eli Doseth og
Gerdi Schjelderup*

ner ble utviklet, nye teorier ble satt ut i praksis. Og fra 1950-årene går psykiatrien inn i nok en ny fase, dominert særlig av innføringen av nye psykofarmika. På samme tid blir det utvist større interesse for sosialpsykiske prosesser. Behandling med medikamenter spiller fortsatt en stor rolle i disse årene, men det er likevel sosialterapien som for ettertiden vil stå som en milepel. Individualterapi er fortsatt

viktig, men gruppeterapi og i særlig grad familierapi, slår nå igjennom.

BIO-BØLGE

I løpet av de siste ti-år har man innen psykiatrien vært vitne til en økende *biologisk* tendens. Sosiale modeller er kommet i miskreditt. Terapeutisk har man sett en renessanse for somatiske — kroppslige — behandlingsmetoder, og økende kritikk

*Eli Doseth og
Johan Brun Kjeldsberg*

av psykoanalytisk behandling, terapeutisk samfunn og alt som kan kalles sosialpsykiatrisk eksperimentering. Mange tegn tyder på at den biologiske bølgen har nådd sitt klimaks, og at man i de kommende år vil merke en økende interesse for sosiale prosesser.

Kilder:

Einar Kringlen: «Psykiatri»

Marie Lysne: «Behandlere - Voktere?»

Hvem er Harriet Grinde?

Det raske svaret: En psykiatrisk pasient — sier ingenting. Riktignok viser teatret henne som nettopp det, i Norge, i dag. Reimet, isolert. Umyndiggjort. Men hvilke krefter raser i henne? Gud eller Satan?

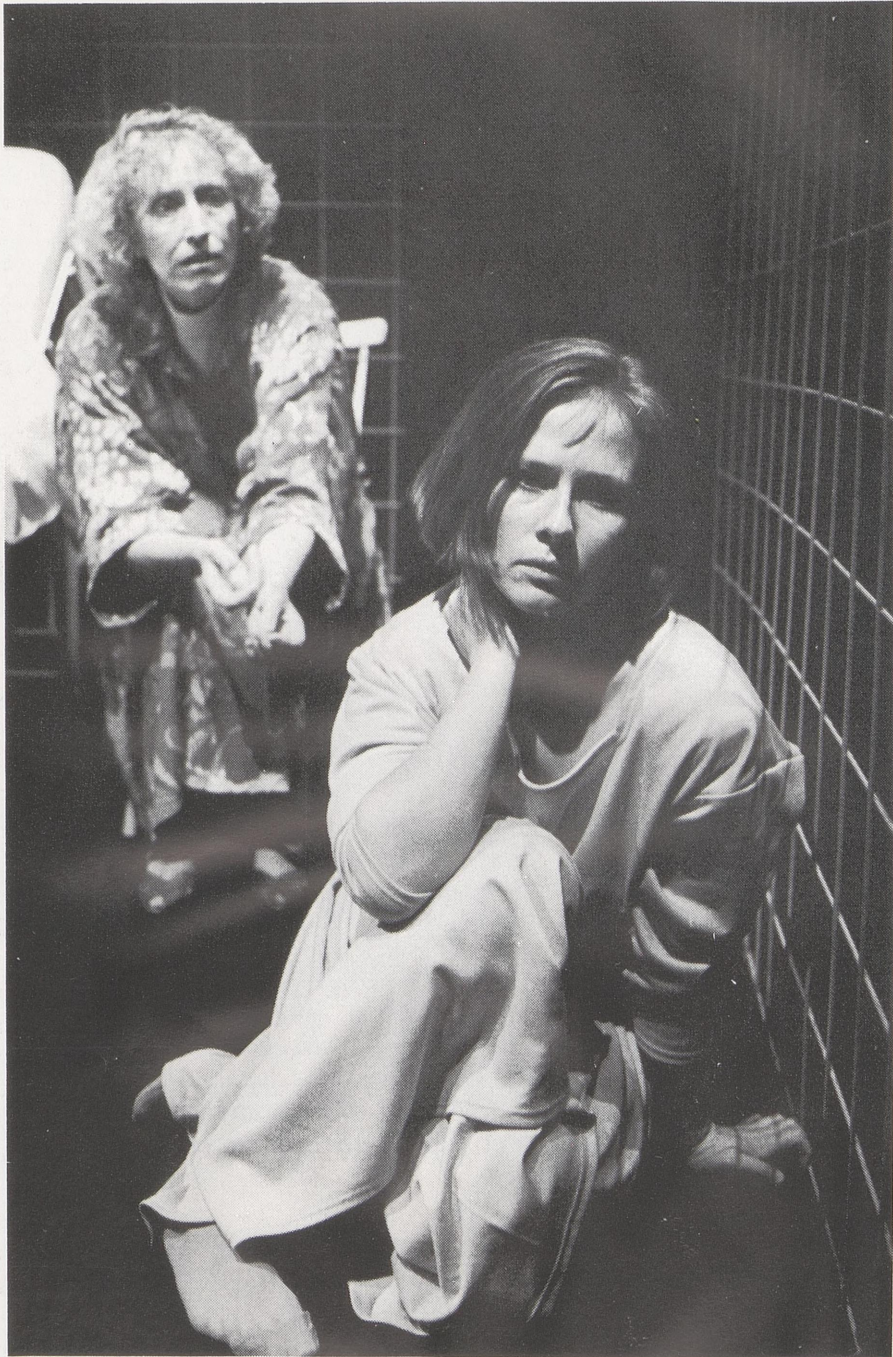
God grunn til å spørre. Harriet er et menneske som ser tornebusken brenne og som hører «sfærenes musikk». Hun ønsker å være tro mot sine visjoner. Man kan si hun er grepet av en hellig galskap.

Men når synene fører henne direkte til galehuset — hva da? «Stemmene» hun hører var like tydelige som f.eks. Jeanne d'Arcs, «åpenbaringene» av samme slag som de gamle mystikernes og profetenes. Dette strir hun med — og slik blir de dypeste problemene hennes av åndelig art.

Hun er havnet på en gal planet. Stempet som sinnsyk. Og hun må finne en mening med det hele før hun kan bli frisk igjen. Denne «mening» rommer et opprør mot foreldre og miljø — men den går langt videre. Når Harriet forkynner at hun er inne i en «eksistensiell krise» virker det komisk på omgivelsene. For henne selv er nettopp det eksistensielle perspektivet viktigere enn alt. Hvordan skal hun forholde seg til «stemmene» og «synene» på et sykehus hvor ingen tar henne alvorlig?

Ingen — inntil terapeuten dr. Juel setter i gang en psykodramatisk prosess — i strid med overlegens vilje.

Merete Wiger

Gerdi Schjelderup og Janne Kokkin

Sinnsykehus i London hvor gjester kan beskue de gale. (William Hogarth 1763.)

Grusomhet som terapi

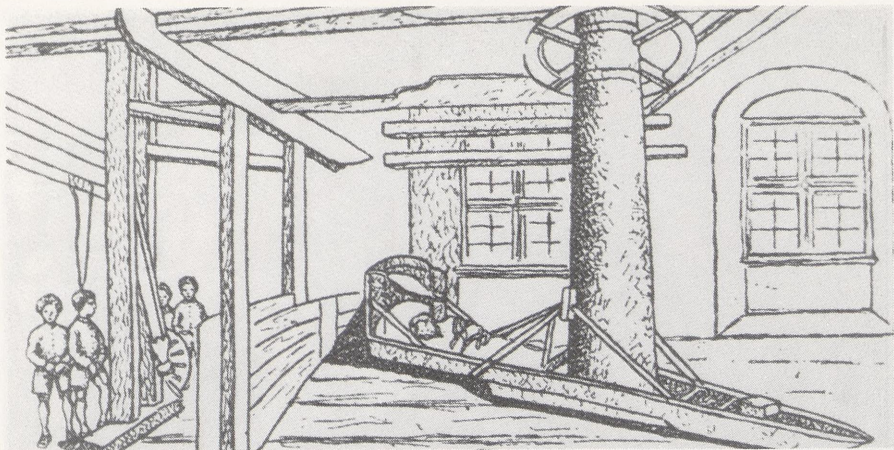
Allerede den romerske legen Celsus foreslo pisking som behandlingsmetode. Tross bevisst ineffektivitet har grusomheten beholdt sin plass i lekfolks måte å «behandle» sinnsyke på helt opp til våre dager.

De gamle perseres legendariske metode — å kaste den syke i et ormebol — ble så sent som i forrige århundre tatt opp igjen av *professor Reil*. Han har ikke bare skapt uttrykket *psykiatri*, men han har også gitt en meget anskuelig skildring av hvordan han plasserte en pasient i et kar fylt av krypdyr for å gjøre ham «tilgjengelig».

Reils samtidige, *professor Heinroth*, var også overbevist om de barbariske metoders fortreffelighet. Av midler kan nevnes pisken, tvangstrøyen, «beroligeren» — en nattstol med hull i setet og remmer til å snøre armer, ben og kroppen fast. Heinroth mente forøvrig at «den uskyldige blir ikke sinnsyk, bare den skyldige».

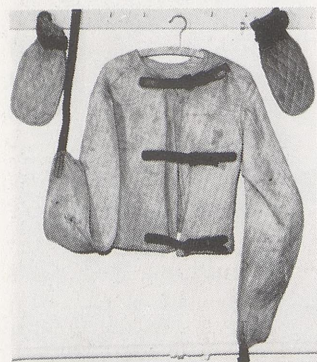
Beroligende stol fra 1810.

Svingseng eller dreiemaskin fra 1800.

Pasient lenket i cellen. 1888.

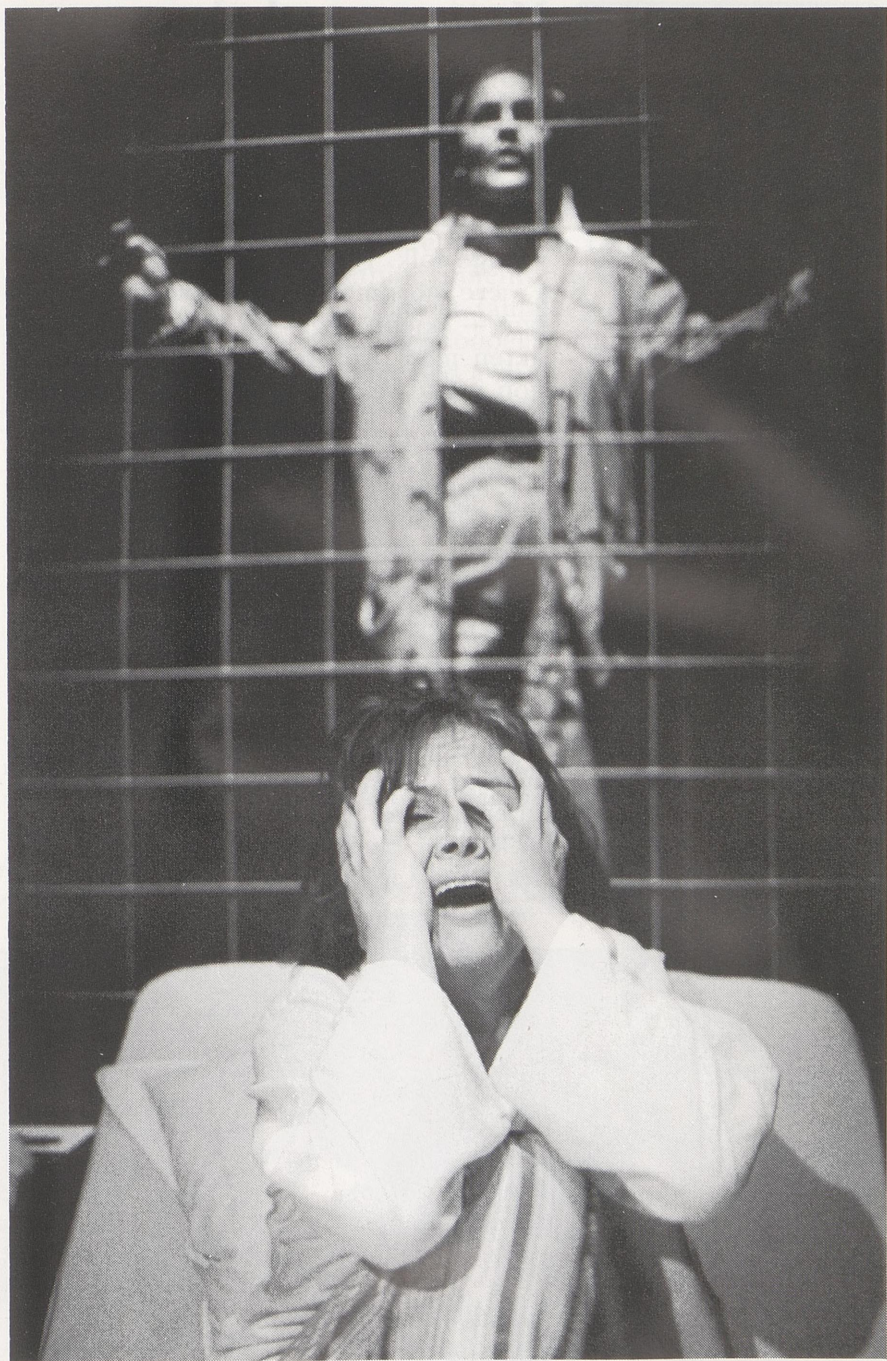

Tvangstrøye og tvangshansker 1880.

«Sekken» — en stor lærpose som ble trukket over hodet på pasienten — ble oppfunnet av *professor Ernst Horn*. Sekken skulle imponere den syke og overbevise ham om det nyttesløse i hans ødeleggeslyst. Etter at en 21-årig pike døde av «behandlingen», måtte Horn slutte i sin stilling. Før den tid hadde han markert seg som en ivrig tilhenger av alle slags overraskelsesbad. Han anbefalte også «korsfestelsen», hvor pasientens armer ble fiksert til en tverrstang hvor han måtte stå i 8—12 timer. Etter dette regnet man med at han var «føyelig»! En annen metode for å få den syke samarbeidsvillig var å hvirvle ham rundt i en kurv helt til han mistet bevisstheten av kvalme og svimmelhet.

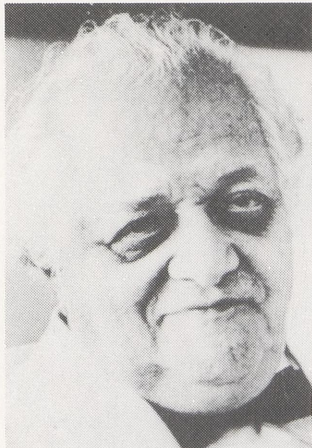
Hayner, som var kjent som en human lege, anbefalte hyppige kvalme-, brekk-, tørste- og sultekurer. Overraskelsesbroen var en fall-luke hvor pasienten passerte i god tro, men som plutselig sviktet slik at han falt i vannet.

Det ble også anbefalt (Reil igjen) å fyre av en kanon ved siden av pasienten, likeså glødejern, og mus under en klokke på pasientens mave. Ved innleggelsen skulle pasienten mottas på en skrekkinngytende måte, f.eks. ved å bli møtt av en neger !!!

Janne Kokkin

Eli Doseth

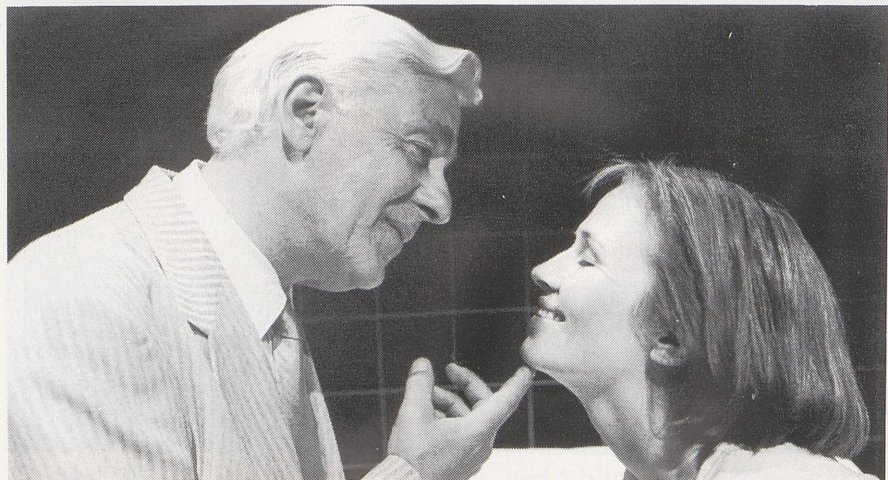

Moreno og psykodramaet

Jacob Levy Moreno (1892–1974), skaperen av psykodramaet, var både psykiater, dikter, filosof og teatermann. Han var mest av alt opptatt av å frigjøre de skapende krefter i mennesket — enten de var pasienter, profesjonelle skuespillere eller vanlige folk. Han så det som sin oppgave å være «jordmor» i den sokratiske tradisjon — «kjenn deg selv» — og mente hensikten med både terapi og teaterinstruksjon måtte være «sinnets kreative revolusjon». Hans terapeutiske ideologi, filosofi og metode tar utgangspunkt i rollebegrepet: Mennesket har mange uinnfridde roller i seg som må få spille seg ut for å skape likevekt i sinnet. Jo flere roller som mestres og jo større spennvidde, desto friere blir uttrykksmidlene — i motsetning til et rigid rollerepertoar hvor den frittflytende kreative energi blokkeres.

På teatret kan dette iakttas når skuespillere settes i bås ut fra det de allerede mestrer. Innen terapi ser vi det når pasienter gjentar gamle og uhensiktsmessige reaksjoner hvor konflikten opprettholdes. På mange måter er parallellene mel-

*Johan Brun Kjeldsberg
og Janne Kokkin*

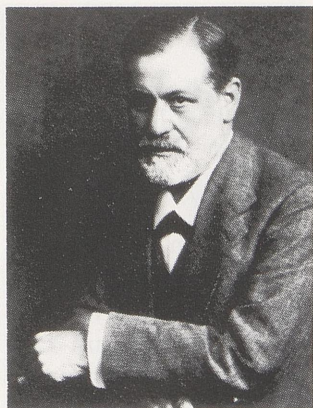

lom terapi og rolleinstruksjon klargjørende. Terapeut/instruktør skal begge åpne veien for den kreative prosess som stammer fra sinnets indre strukturer. Siktetålet er å finne nye uttrykk i en spontan handling, ikke repetisjon av gamle følelser og reaksjoner.

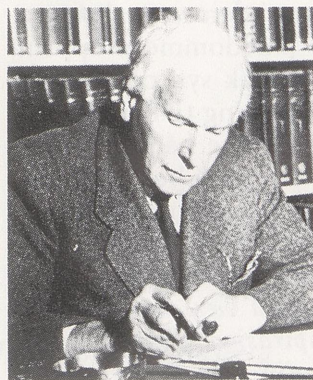
Moreno har sine røtter i en eksistensiell retning innenfor psykiatrien som senere er blitt et samlebegrep — «antipsykiatri» (Laing, Cooper m.fl.). Han startet sin karriere med å studere barns lek i parkene i Wien, og har siden spilt teater med noen av samtidens største skuespillere som Elisabeth Bergner og Peter Lorre. Som jøde fant han sin identitet i den *serfardiske* tradisjon (en gren av jødedommens opprinnelse) med et optimistisk syn på mennesket og gleden, i motsetning til den strenge guden Jahve. Han tilførte både psykiatri og kunst noe helt nytt ved å betrakte individet som kosmiske vesen med uanede muligheter i tid og rom. Med Morenos egne ord: «*Spill deg selv slik du aldri var, slik at du kan begynne å være å det du kunne bli. Vær din egen inspirasjon, din egen forfatter, din egen aktør, din egen terapeut og til slutt din egen Skaper.*»

Janne Kokkin og
Gerdi Schjelderup

SIGMUND FREUD
(1856—1939)
Østerriksk lege, og moderne tids mest betydningfulle psykolog. Han oppdaget at gjennom hypnose kunne pasienten gjenskille glemte erfaringer av traumatisk art. Etter som pasienten snakket om tidligere vanskeligheter, forsvant symptomene. Han betraktes som grunnlegger av psykoanalysen — en metode til studium av det ubevisste sjelsliv. Hans teorier har øvd innflytelse på åndslivet i det hele, ikke minst på litteraturen.

CARL GUSTAV JUNG
(1875—1961)
Ble interessert i psykoanalysen, og var i flere år knyttet til Freud. Han brøt med ham da han ikke kunne godta den store betydning Freud tillia infantil seksualitet. Jung aksepterte eksistensen av det personlige ubevisste, men la mer vekt på det *kollektive ubevisste*: instinktive impulser og primitive følelser, angst og tanker som har sammenheng med rasens erfaring og liv gjennom århundrer.

ALFRED ADLER
(1870—1937)
Ikke elev, men nær medarbeider av Freud. Han brøt med Freud av samme grunn som Jung. Adler hevdet at menneskets viktigste drivkraft var viljen til makt. Han la særlig vekt på «mindreverdighetskomplekset». Han mente at barnets hjelpeløse tilstand skapte følelse av usikkerhet og mindreverd, som individet i neste omgang forsøkte å kompensere ved dominerende og maktbegjær. Handicaps, av kroppslig, intellektuell eller sosial art, førte til aggresjon og ønske om prestisje og makt.

Det Åpne Teater

er et verkstedteater — det første i Norden. Virksomheten startet i 1983, er riksomfattende og drives fra 1987 i egne lokaler på Grønland i Oslo.

Formålet

er på lang sikt å frembringe en norsk samtidsdramatikk som i scenisk kvalitet kan måle seg med den beste utenlandske, dessuten å skape et samlende miljø for forfattere, skuespillere, instruktører og andre med tilknytning til teater.

Stab

Det Åpne Teater har ingen fast stab av skuespillere og instruktører, men engasjerer etter behov blant freelansere eller samarbeider med institusjonsteatrene om utlån. DÅT er altså ikke et alternativ, men et supplement til institusjonsteatrene og annen teatervirksomhet. Virksomheten er profesjonell på alle plan.

Aktivitet

Det arrangeres kurs, dramalesninger, verksteder, åpne visninger, diskusjoner og det lanseres egne produksjoner. Hittil har DÅT behandlet over 200 ikke tidligere oppførte arbeider av norske samtidsdramatikere.

Midler til driften

skaffes til veie ved offentlige tilskudd og privat støtte. Norsk Kulturråd gjorde DÅT til et prøveprosjekt i årene 1985—87, som i samråd med Kulturdepartementet ble forlenget ut 1988. For 1989 er DÅT bevilget tilsammen 1,7 millioner kroner over Kulturdepartementets budsjett.

Organisasjon

Fra 1985 er Det Åpne Teater organisert som en stiftelse. Daglig leder Anne May Nilsen ble hedret med Oslo bys kunstnerpris for 1988, — for «utrettelig pionerarbeid ved å etablere Det Åpne Teater og derved skape Nordens eneste verkstedteater for ny dramatikk».

Det Åpne Teater

I blant skjer det. En sjelden gang hender det at noen skyver deg i riktig retning. Dører slås opp — nye rom åpner seg. Kanskje fordi det ene ordet ble sagt, som lyste opp både ditt kaos og dine mønstre, slik at du ser mer enn du tidligere så. Kanskje fordi de trodde på deg. For meg ble gamle mareritt forvandlet til inspirasjon, takket være samarbeidet med Det Åpne Teater.

Merete Wiger

Forestillingens forfatter

Merete Wiger

Forfatteren av kveldens forestilling er født og oppvokst i Trondheim. Hun startet sin skrivebane som journalist i avisen Nidaros etter krigen. Hun debuterte som hørespillforfatter i 1951 med «Ungdom», instruert av Gerda Ring. I 1956 vant hun tidsskriftet Vinduets essaykonkurranse.

Romandebuten kom året etter, med boken «Så låste hun seg inne». Senere er det blitt en rekke essays, noveller og romaner, og i 1970 ble hun tildelt Gyldendals legat for norsk litteratur. Hun er representert i en rekke antologier, bl.a. «Nyere perler i prosa», «Eros beretter», «Kjærlighet i rosenbedet» og «Contemporary Norwegian Prose Writers». I år kommer hennes første barnebok ut, «Tåreklumpen», som er et samarbeid med tegneren Jan-Kåre Øien.

Forestillingens instruktør

Eva Røine

Eva Røine har sin teaterutdannelse fra London, fra Webber Douglas School of Dramatic Art. I 1952 ble hun ansatt som skuespiller på Folketeatret i Oslo. Her ble hun i tre år — til hun begynte som journalist i Dagbladet — og som avisens første TV-teateranmelder. I årene 1963—67 arbeidet hun som teatersekretær ved Nationaltheatret. I denne perioden organiserte hun bl.a. dramatikerseminarer på Amfiscenen, hvor en rekke av våre samtidige forfattere fikk prøve ut sine tekster — Finn Carling, Jens Bjørneboe, Sverre Udnes — for å nevne noen.

Et stipend førte henne til USA hvor hun traff dr. Moreno, og begynte å studere psykodrama. For å legalisere denne metoden innenfor en forsvarlig yrkesramme, bestemte hun seg for å bli psykolog — hun tok magistergraden i 1976 ved Universitetet i Oslo og ble spesialist i klinisk psykologi i 1983.

I åtte år var hun ansatt i krisepsykiatrien på Ullevål sykehus, hvor hun hadde en egen scene, og drev psykodrama med tildels meget syke psykotiske pasienter.

Eva Røine har nå forlatt institusjonspsykiatrien og driver Norsk Psykodramaskole sammen med sin svenske kollega Monica Westberg. Siden 1985 har hun vært tilknyttet Det Åpne Teater, der psykodrama bl.a. benyttes for å hjelpe forfattere til å fjerne skriveblokkeringer. Hun har skrevet «Vandring i Nationaltheatret» og «Psykodrama — psykoterapi som eksperimentelt teater» og var medforfatter av boken «Teaterkunnskap».

Velg mellom 20 hyggelige spisesteder

Velkommen!

